

problems and ensure optimal management of the educational process. Their main feature is that they provide unlimited opportunities for independent learning of students.

Key words: future officers, border guards, an independent cognitive activity, signs of independence, pedagogical conditions, educational technology, professional training.

УДК 378:908(477.87)

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Маляр Любов Василівна
Кухта Марія Іванівна
м.Ужгород

У статті розглядаються окремі літературно-краєзнавчі факти, цілеспрямоване використання яких у навчально-виховному процесі є засобом формування полікультурної компетентності студентів – майбутніх вчителів-словесників.

Ключові слова: полікультурна компетентність педагога, літературне краєзнавство.

Міжнародна інтеграція, що посилюється у всіх сферах життєдіяльності, стимулює розвиток планетарної свідомості людства – розуміння єдності та унікальності життя на Землі, необхідності мирного співіснування та співпраці всіх держав світу, формування поваги до всіх народів, їхніх цінностей і культур, визнання головним пріоритетом прав людини, націй і народів. Процес інтеграції України в європейський та світовий простір, а також поліетнічний характер її складу є причиною цілеспрямованого утвердження ідеї полікультурності в сучасній українській освіті.

Проблема втілення ідеї полікультурності в змісті українського виховання не є новою для історії вітчизняної педагогіки. Важливі її аспекти відображено в працях К.Ушинського, М.Драгоманова, Г.Ващенко, С.Русової, А.Волошина, В.Сухомлинського та ін. Ці видатні педагоги підкреслювали необхідність виховання особистості на національному ґрунті, але водночас відкритої для культур та цінностей інших народів; вони сповідували і пропитували принципи гуманізму, культуровідповідності, єдності національного і загальнолюдського; акцентували увагу на формуванні у підростаючого покоління культури міжетнічних взаємин та почуття толерантності. Григорій Ващенко у своїй праці «Виховний ідеал» зазначив, що «... виховуючи у молоді патріотизм, здорову національну гордість, свідомість своєї національної гідності, ні в якому разі не можна виховувати в неї безглуздої пихи й презирства до інших народів лише на тій підставі, що вони не українці... Український народ на собі відчув, що таке несправедливість і сам мусить бути справедливим» [1, с.177]. Василь Сухомлинський підкреслював: «Людина, яка любить Пушкіна й Гейне, Шевченка й Лесю Українку, людина, якій хочеться сказати гарно про красу, що її оточує, людина, для якої пошуки потрібного слова стали такою ж потребою, як потреба споглядати прекрасне, людина, для якої поняття про красу виражається перш за все у повазі до людської гідності... така людина не може стати грубіяном, циніком» [5, с.216].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що питання полікультурної освіти та виховання знайшли своє відображення у численних працях, зокрема: зміст поняття полікультурності розглядали Р.Антонюк, М.Денисенко, Г.Єлізарова, І.Макаренко, М.Симоненко, П.Сисоєв та ін.; полікультурний підхід в освіті простежували С. Гончаренко, Л.Данилова, І.Лощенова, В.Кузьменко, О.Ковальчук, Н. Ничкало, І.Прокопенко, Г.Розлуцька,

О.Сухомлинська, Є.Чорний, О.Щеглова, Н.Якса, М. Ярмаченко та ін.; педагогічні передумови професійної підготовки вчителя для роботи в поліетнічному просторі та дидактичні аспекти підготовки майбутнього вчителя до міжкультурної взаємодії були в центрі уваги І.Васютенкової, Л.Воротняк, Л.Гончаренко, Н.Гальської, О.Дубасенюк, Л.Данилової, М.Денисенко, В.Кузьменко, В.Сафонової, І.Соколової, Л.Чередниченко, О.Щеглової та ін.; реалії освітньо-культурного життя в поліетнічному середовищі розглядали В.Сагарда, М.Токар і В.Фернега в колективній монографії «Освітньо-виховні проблеми національних меншин Закарпаття» та ін.

Враховуючи принципово важливе значення полікультурної підготовки сучасного педагога, вважаємо доцільним розглянути такий аспект проблеми, як формування полікультурної компетентності студентів – майбутніх учителів-словесників засобами літературного краєзнавства.

Закарпатська область – це один із поліетнічних регіонів України, на території якого поряд з українцями проживають такі етнічні меншини, як угорці, росіяни, словаки, румуни, німці, цигани та ін., що й зумовлює важливість посилення ідеї полікультурності в змісті навчально-виховного процесу освітніх закладів краю та необхідність пошуку ефективних шляхів, методів, форм і засобів реалізації такого виховного впливу, а отже – професійної підготовки вчителя-словесника, невід’ємною частиною якої є полікультурна компетентність.

Оскільки літературне краєзнавство є складовою частиною літературної освіти, в навчально-виховному процесі філологічного факультету Ужгородського національного університету реалізовується регіональний компонент. Принагідно факти краєзнавчого характеру творчо використовуються в контексті вивчення історії української та світової літератур, методики викладання літератури, історії педагогіки, спецкурсів з літературного краєзнавства, а також під час проведення різноманітних літературних заходів. У процесі краєзнавчої роботи належна увага приділяється розгляду літературних зв’язків Закарпаття з Україною, Росією, Угорщиною, Чехо-Словаччиною, а також висвітленню фактів про популяризацію, особливості вивчення і рецепцію творчості класиків світової літератури на Закарпатті. Використання такого підходу сприяє не тільки глибшому розумінню національного культурного багатства, але й пробуджує усвідомлену зацікавленість до культурних надбунків інших народів, впливає на формування толерантності та культури міжетнічних взаємин.

Метою даної статті є розгляд окремих літературно-краєзнавчих фактів, цілеспрямоване використання яких у навчально-виховному процесі є засобом формування полікультурної компетентності студентів – майбутніх вчителів-словесників.

Гортаючи сторінки історії Закарпаття, пересвідчуємося,

що, всупереч відчутним денаціоналізаторським впливам панівних держав — Австрійської імперії, Австро-Угорської монархії, Чехословацької республіки, гортівської Угорщини, — закарпато-українці зберегли свою самобутню культуру, що й стало важливою передумовою національної консолідації, утвердження соборності України. Разом із цим, культурний поступ краю відбувався в умовах толерантності та відкритості для духовних набутоків інших народів.

Одним із ефективних засобів прилучення закарпатоукраїнського населення до духовної скарбниці світової культури було красне письменство. Августин Волошин у своїй праці «Методика народно-шкільного навчання» із цього приводу слушно зазначив (зберігаємо лексику і пунктуацію оригіналу): «Кожний нарід, що живе серед культурних народів, не може освободитися від культурної загаломості й до нього доходять мислі культурного світа. І кожний культурний нарід судить так, що ця культура, яка говорить з літератури других культурних народів, може й повинна служити йому. Як ні один нарід не обмежується лише на свою власну літературу, але поступово поширює науку літератури народної до науки всесвітньої літератури, так само повинні ми доповнювати нашу Підкарп. руську та малоруську літературу творами Вел. руської (російської - Л.М.), чеської, англійської, французької й німецької літератури» [2, с. 59].

Методичні рекомендації Августина Волошина щодо вивчення літератури втілювалися у навчальній практиці, що достовірно підтверджує огляд змісту підручників, які використовувалися у навчально-виховному процесі різного типу шкіл другої половини XIX – XX століть, дані тогочасної шкільної документації, матеріали педагогічної періодики та мемуаристика.

Історичні факти про популяризацію, особливості вивчення і рецепцію творчості класиків світової літератури на Закарпатті можна творчо використовувати у навчально-виховному процесі сучасних освітніх закладів регіону, що сприятиме розв'язанню важливого завдання української школи – виховання свідомої особистості, громадянина України, який відчуває спорідненість із національною історією, прагне вивчати і розуміти як вітчизняну культуру, так і культуру інших народів, поважає вияви інших культур, характеризується вмінням жити в мирі та злагоді з представниками різних народностей і національностей.

В умовах сьогодення пізнавальні інтереси молоді до вивчення культурних набутоків народів світу значною мірою можна активізувати, згадавши про місце і роль літературної творчості цих народів в освітньо-культурному житті Закарпаття другої половини XIX — першої половини XX століть. Проілюструємо це окремими прикладами.

Посилена мадяризація русинів-українців краю у другій половині XIX - на початку XX ст. зумовила протилежний процес - намагання закарпатців утвердити свою національну самобутність. Це, закономірно, викликало великий інтерес до культурного життя, зокрема до літератури не тільки України, але й Росії, Чехії, Словаччини, Польщі, Сербії, Хорватії тощо, тобто зблизило їх з культурою слов'янського світу. Факти з творчості закарпатських літераторів-будителів XIX ст. дають підстави стверджувати, що на Закарпатті мали вплив й ідеї європейського просвітництва. Тут були відомі окремі твори німецької, англійської, французької літератур, а також твори античних письменників.

Однак особливий інтерес закарпатська інтелігенція проявляла до російської культури та літератури. І, як зазначають у своїх працях про історичний і культурологічний процеси на Закарпатті українські вчені-дослідники В.Бірчак, Д.Дорошенко, М.Драгоманов, І.Франко, для цього були вагомі причини, а саме: відсутність у другій половині XIX ст. української державності та поширення ідеї русофільства в Галичині, з якою закарпатська інтелігенція підтримувала тісні зв'язки; розповсюдження на Закарпатті творів російської літератури, яка у другій половині XIX ст. стояла на чолі прогресивної літератури світу (як засвідчують факти, у середині XIX століття закарпатська інтелігенція

вже читала твори М.Ломоносова, В.Жуковського, О.Пушкіна, Л.Толстого, І.Тургенева та ін. російських письменників, тоді як інформація про український літературний рух і окремі твори І.Котляревського, Г.Квітки-Основ'яненка, а пізніше Т.Шевченка тільки починали проникати на Закарпаття з середини XIX ст.).

Враховуючи конкретно-історичні обставини та погоджуючись із висновками дослідників літературного процесу Закарпаття П.Лінтура, О.Мишанича, О.Рудловчак, можемо стверджувати, що орієнтація місцевої інтелігенції на російську культуру в умовах Австро-Угорщини на Закарпатті, хоча й гальмувала розвиток національної свідомості русинів-українців, але відіграла й певну позитивну роль – протиставлялася мадяризаторським процесам, живила ідею про возз'єднання русинів-українців по обидва боки Карпат, активізувала культурне життя краю. Залишається вірною відома оцінка діяльності закарпатських будителів-русофілів, дана І.Франком «...доки ті русини звертали очі свої на Росію, у них проявлялось хоч яке-таке життя народне, були хоч які-такі писателі, газети, починався і рух народний, прокидалось і «народовство» серед молодіжі» [7, с. 139].

У курсі сучасного літературного краєзнавства варто згадати і про те, як вивчалася російська література у навчальних закладах того часу. У цьому зв'язку заслуговує на увагу той факт, що ідеї слов'янської єдності знайшли своє вироження ще у виданні в 1908 році "Читанці для угро-руської молодежи" Августина Волошина, яка вийшла в світ через рік після прийняття горезвісного закону Аппоні, згідно з яким посилювалася мадяризація краю і в школах заборонялося вивчення слов'янських літератур, зокрема російської. Та, нехтуючи офіційною заборонаю, А.Волошин включив до читанки окремі твори Пушкіна, Толстого, Крилова, Тютчева, щоправда не вказавши при цьому імен авторів [3].

Отже, сьгодні молоді, усвідомлюючи значення російської літератури для культурного і національного піднесення на Закарпатті, проникається повагою та інтересом до культури російського народу.

Переконаливими для студентів-філологів будуть і факти про вивчення світової літератури на Закарпатті в першій половині XX століття. Зроблені нами на основі підручників і шкільних програм підрахунки показують, що творчість зарубіжних письменників вивчалася у навчальних закладах Закарпаття першої половини ХХст. у такому співвідношенні: російських авторів — 30,9% (об'єктом вивчення була творчість не тільки видатних класиків, але й другорядних російських письменників), чеських і словацьких - 30,2% (вивчали твори Я.Гуса, К.Ербена, А.Ірасека, Я.Коллара, Я.Коменського, Я.Неруди, Б.Немцовой, Ф.Прохазки, Ф.Тихого, К.Чапека, С.Чека та ін.), угорських — 11,9% (творчість Я.Араня, М.Дюлаї, М.Йокаї, Ш.Петефі, М.Чоконаї Ф.Мора, Т.Товта та ін), французьких - 5,5% (вивчали "Пісню про Роланда", оповідання А.Доде, романи В.Гюго, Жуля Берна, О.Дюма), англійських - 5,5% (драматичні твори В.Шекспіра, поезію Байрона, романи Д.Дефо, В.Скотта, Майна Ріда), німецьких - 4,8% (байки Лессінга, твори Й.Гете і Ф.Шиллера, поезію Г.Гайне, казки братів Грім), американських - 2,4% (оповідання П.Франкліна, романи Ф.Купера), античних - 2,4% (байки Езопа, поеми Гомера "Іліада" і "Одісея", драматичні твори Софокла), італійських - 1,6% (поема Данте "Божественна комедія", оповідання Е.де Амічіса), канадських - 0,8% (нариси і оповідання Е.Сетона-Томпсона), сербських - 0,8% (поезію Вука Караджича), болгарських - 0,8% (поезії К.Жинзифова, зразки народної творчості), данських - 0,8% (казки Г.Андерсена), шведських - 0,8% (оповідання З.Лагерлеф), швейцарських - 0,8% (оповідання Й. Песталоцці).

Отже, на конкретних прикладах учні отримували уявлення про національну своєрідність та загальнолюдську цінність творів зарубіжної літератури як авторських, так і фольклорного походження, їх вивчення спрямовувалося на формування в учнів знань про життя, побут, звичаї, мораль, світогляд народів світу, на виховання моральної, високої естетичної та читацької культури. Розвиток естетичних смаків засобами зарубіжної літе-

ратури забезпечувався і якісними художніми перекладами. Вивчення рідної літератури у взаємозв'язку із зарубіжною забезпечувало бачення культури свого народу в контексті загальнолюдської культури, розуміння того, що національна література є частиною світового літературного процесу.

Сьогодні доречним буде логічне вмотивоване ув'язування навчального матеріалу із зарубіжною літературою з фактами місцевого характеру, що забезпечить активізацію пізнавальних інтересів студентів-філологів і якісніше засвоєння знань.

Усвідомити роль художнього слова класиків світової літератури в освітньо-культурному житті Закарпаття сучасникові допоможуть і факти про велич та масштабність відзначення в краї ювілеїв О.Пушкіна, Л.Толстого, А.Ірсека, Я.Коменського, К.Гавлічека, Ш.Петефі, М.Йокаї, В.Гюго, І.В.Гете, Ф.Шіллера та ін. З нагоди цих урочистостей у краї проводилися літературні вечори, концерти, конференції, читалися лекції, у церквах служили панахиди. У звіті Берегівської гімназії за 1923/24 навчальний рік констатується, що “дня 31 октобра молодеж обходила сотні роковини поета Карла Гавлічека, дня 28/29 марта славила пам'ять Я.А.Коменського..., дня 24 мая вечером одбувся в салі “Оросляну” концерт, устроєний мадярскою молодежею в честь мадярського поета М. Чоконая” У хроніці Мукачівської учительської семінарії за 1931/32 рік зафіксовано, що “22.III. устроило заведеніє торжество в честь І.В.Гете, умершого пред 100 годами. О мировом значеніи Гете прочитал доклад проф. М.Торбич. Журнал «Карпатский Свет» (№1, 1938р.), підбиваючи підсумки про Пушкінські святкування у 1937 році, писав, що: Пушкінське слово об'єднало “карпаторусів” різних соціальних станів, ідеологічних напрямків. У цей ювілейний рік всі читали, знайомилися із Пушкіном: і селяни, і духовенство, і професори, і учні, і дорослі, і діти, жінки і чоловіки, духовничівці і просвітяни. Про велику шану до Пушкіна говорить і той факт, що у 1937 році на Виноградівщині місцеві жителі прийняли рішення назвати своє село іменем великого російського поета. За часів радянської влади село офіційно стало називатися Пушкіново.

Підвести молодь до розуміння багатогранної цінності культур світу допоможе і виявлення впливу українського та зарубіжного красного письменства на літературний процес Закарпаття. Аналіз творів та факти із життя багатьох закарпат-

ських літераторів дають підстави стверджувати, що їх творчий потенціал живила творчість угорських, чеських, російських, польських, німецьких, англійських, французьких майстрів слова. Ю.Мейгеш, пишучи про творче своє становлення, зауважує: «Було б невірно, якби згадати лише про вплив творчості відомих українських літераторів, бо не лише на мене, а й на кожного письменника чималий вплив мали і матимуть Лев Толстой, Михайло Шолохов, Леонід Леонов і т.д.» [4].

Ефективним засобом укорінення у свідомості молоді ідеї дружби народів і людської солідарності є також художнє слово закарпатських літераторів. Петро Скунець у своєму вірші, присвяченому Шандору Петефі, з радістю зауважує, що на сьогодні українці й угорці – це два дружніх народи, які гордяться своїми славними синами – національними геніями Шевченком і Петефі, але водночас з великою шаную і любов'ю ставляться один до одного:

Ага, сьогодні не маляр - угорець.

І я не русин – українець я ...

Так от: мені угорець-духотворець,

що засвітив нам Петефі ім'я.

І від народу я не відвернувся,

що дав мені співця у вічний дар,

що стали рідні Петефі і русин

так само, як Шевченко і маляр...[6, с. 309].

Отже, прилучення підростаючого покоління до культурно-історичних основ духовності свого народу сприяє не тільки глибокому розумінню національного культурного багатства, але й пробуджує усвідомлену зацікавленість до культурних набутків інших народів, впливає на формування толерантності та культури міжнетнічних взаємин.

Грунтовного дослідження, розгляду та апробації заслуговують шляхи, форми, засоби застосування краєзнавчого матеріалу у контексті формування полікультурної компетентності, яка зумовлює готовність фахівця до педагогічної діяльності у багатонаціональному освітньому середовищі, сприяє здатності ефективно вирішувати виховні завдання в ході позитивної взаємодії із суб'єктами освітнього процесу – представниками різних культур.

Література і джерела

1. Ващенко Г. Виховний ідеал: Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Т. 1. / Г.Ващенко – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 190 с.
2. Волошин А. Методика народно-шкільного навчання (на правах рукопису) / А.Волошин – Ужгород, 1935. – 113 с.
3. Волошин А. Читанка для угро-руської молодежи. Часть первая для низших классов народных школ. / А.Волошин – Унгвар: Уніо, 1908. – 255 с.
4. Мейгеш Ю. Сповідь на вершині, або Еволюція: від інтелігенції до “прошарку” / Ю.Мейгеш // Новини Закарпаття. – 1995. – 17 січня, 19 січня.
5. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. Вибрані твори: У 5т. – Т.3. – Київ: Радянська школа, 1977. – С.9-283.
6. Скунець П. Петефі // Скунець П. Один: вірші, поеми, балади, мініатюри. / П.Скунець – Ужгород: Два кольори, 2000. – 536 с.
7. Франко І. Формальний і реальний націоналізм // Франко І. Твори: У 20 т. – Т.16. – К., 1955. – С. 132–140.

В статтє рассматриваются отдельные литературно-краеведческие факты, целенаправленное использование которых в учебно-воспитательном процессе является средством формирования поликультурной компетентности студентов - будущих учителей-словесников.

Ключевые слова: поликультурная компетентность педагога, литературное краеведение.

In the article the particular facts of literary regional ethnography have been considered, the purposeful using of which in the educational process serves as means of students' multicultural competence forming.

Key words: multicultural competence of pedagogue, literary regional ethnography.